

Szczepan T. Prańkiewicz, Kazimierz Bełch, Eugeniusz Sakowicz

Biuletyn polonijny

Collectanea Theologica 79/2, 197-216

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

BIULETYN POLONIJNY (64)

ZAWARTOŚĆ: I. Z dziejów duszpasterstwa zakonnego wśród Polonii na świecie, Sesja naukowa, Kalwaria Zebrzydowska, 11 lutego 2008 r.; II. Duszpasterstwo emigracyjne; III. Polonia i Polacy w państwach islamu i wśród muzułmanów – projekt badawczy.*

I. Z DZIEJÓW DUSZPASTERSTWA ZAKONNEGO WŚRÓD POLONII NA ŚWIECIE

Sesja naukowa, Kalwaria Zebrzydowska, 11 lutego 2008 r.

11 lutego 2008 r. odbyła się w Kalwarii Zebrzydowskiej sesja naukowa pod tytułem *Z dziejów duszpasterstwa zakonnego wśród Polonii na świecie. W 50. rocznicę powstania Polskiego Ośrodka Katolickiego Bernardynów w Martin Coronado (1957-2007)*. Zorganizowana została ona przez Wyższe Seminarium Duchowne Ojców Bernardynów w Kalwarii Zebrzydowskiej i Polskie Towarzystwo Teologiczne w Krakowie, Oddział w Kalwarii Zebrzydowskiej.

Spotkanie zgromadziło blisko stu uczestników, wśród których byli m.in. burmistrz Miasta i Gminy Kalwaria Zebrzydowska – dr inż. Augustyn Ormanty, redaktor „Studiów Franciszkańskich” z Poznania – o. mgr Salezy Tomczak OFM, rodzice i krewni zakonników pracujących w Argentynie, alumni bernardyńscy i badacze problematyki polonijnej. Sesja rozpoczęła się mszą św., której przewodniczył i homilię wygłosił o. dr Czesław Gniecki OFM, prowincjał polskiej prowincji bernardynów. Przywołał on wybitnych polskich synów duchowych św. Franciszka: św. Jan z Dulki i św. Szymon z Lipnicy, którzy inspirowali i nadal inspirują polskich bernardynów do wielkodusznego zaangażowania na rzecz ewangelizacji i posługiwania rodakom nie tylko w ojczyźnie, ale i poza jej granicami.

W obrady wprowadził rektor WSD bernardynów, o. dr Romuald Kośła OFM. Wskazał na trzy bloki tematyczne sesji: zaangażowanie polskich zakonów w posługę wśród emigracji; zaangażowanie w tę posługę zakonów franciszkańskich; działalność polskich zakonów, a zwłaszcza bernardynów wśród rodaków w Argentynie.

* Redaktorem Biuletynu polonijnego jest Eugeniusz S a k o w i c z, Warszawa.

W pierwszej części sesji, której moderatorem był o. R. Kośła, głos zabrał najpierw ks. dr Józef Szymański z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. Prelegent przedstawił referat zatytułowany: *Skala oddziaływania władz państwowych wobec zakonów i zgromadzeń zakonnych w duszpasterstwie polonijnym w latach siedemdziesiątych*. Nakreślił w nim złożoność problematyki i wykazał na podstawie źródeł archiwalnych, jak władze PRL (w Polsce i przez wydziały konsularne za granicą) usiłowały kontrolować i utrudniać wpływ Kościoła na Polonię. Wyrazem represji zakonów była restrykcyjna polityka paszportowa. Często prowincjałowie, jak i kapłani, bracia i siostry zakonne napotykali rozliczne trudności ze strony tychże władz.

Z kolei dr Jolanta Lewandowska przedłożyła referat mówiący o zaangażowaniu Zgromadzenia Sióstr Misjonarek Chrystusa Króla w pracy na rzecz rodaków na obczyźnie w latach 1978-2000. Następnie o pracy duszpasterskiej polskich karmelitów bosych wśród Polaków w Stanach Zjednoczonych, Irlandii i w krajach arabskich mówił o. dr Szczepan T. Praśkiewicz OCD z Krakowa. W końcu głos zabrał o. dr Sławomir Brzozek i OP z Lublina, przedstawiając opiekę duszpasterską dominikanów nad Polakami w Rosji w XIX w.

Druga część sesji, której moderatorem był o. dr Tytus Fułta OFM, wicerektor WSD bernardynów w Kalwarii Zebrzydowskiej, rozpoczęła się przedłożeniem o. dr Zdzisława Gogoli OFMConv., wykładowcy Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie. Przybliżył on uczestnikom sesji posługę franciszkanów konwentualnych wśród Polonii w okresie międzywojennym. Następnie o. dr Aleksander K. Sitnik OFM z klasztoru bernardynów w Krakowie (szczególnie zaangażowany w zorganizowanie sesji) naszkicował działalność swych współbraci zakonnych wśród Polaków na świecie od XVIII w. po dzień dzisiejszy.

Zgodnie z tematyką drugiej części obrad, która skupiła się na posłudze zakonów franciszkańskich, wystąpili: o. dr Anzelm Szteinke – reformata z Warszawy i o. prof. dr hab. Roland Prejs – kapucyn z Lublina. Pierwszy mówił o pracy braci mniejszych – reformatów wśród Polaków w Ameryce w XIX i XX w., a drugi przedłożył zaangażowanie polskich kapucynów w służbie Polonii w tym samym okresie.

Moderatorem ostatniej części sesji był o. dr hab. Wiesław Murawiec OFM z Krakowa, który najpierw oddał głos o. dr. Herkulanowi Wróblowi OFM z Argentyny. Prelegent, jeden z „weteranów” pracy wśród Polonii argentyńskiej, przedstawił wkład męskich zakonów i zgromadzeń zakonnych z Polski w ewangelizację Argentyny. W dzieło ewangelizacji włączyli się tam, oprócz bernardynów, także polscy redemptoryści, salezjanie i karmelici bosy. O zaangażowaniu bernardynów w duszpasterstwo Polaków w Argentynie traktował referat mgr Anny Pocielarczyk z Bydgoszczy, odczytany w jej zastępstwie. Temat ten kontynuował

o. mgr-lic. Henryk Hajzler OFM, definitor prowincjalny z Krakowa, były duszpasterz polonijny w Argentynie. Szczególnie wzruszające były jego świadectwa dotyczące opieki socjalnej sprawowanej przez bernardynów nad Polakami w tym państwie. Konkretnym wyrazem tej troski było zbudowanie w Martin Colorado domu opieki społecznej dla Polaków, którego prowadzenie powierzone zostało siostronom albertynkom.

Ostatni prelegent, sędziwy o. mgr Mieczysław Grzybowski, mieszkający dziś w klasztorze kalwaryjskim, przez 25 lat (1971-1996) rektor Polskiej Misji Katolickiej w Argentynie, przedstawił zaangażowanie polskiego duchowieństwa na rzecz naszych rodaków w tym kraju. O. M. Grzybowski wskazał na złożoność sytuacji, ale i na znaki Bożej Opatrzności, okazywane Polakom.

Owocną sesję zakończyła dyskusja panelowa, której moderatorem był o. dr R. Kośła OFM. Poruszono w niej głównie problematykę powołań kapłańskich i zakonnych w Argentynie, relacje Polaków z innymi wspólnotami w klasztorach międzynarodowych, przyszłość Polonii w Argentynie i na kontynencie latynoamerykańskim.

Uczestników sesji podjął gościnnym poczęstunkiem, a także pożegnał serdecznie o. prowincjał Czesław Gniecki OFM.

Szczepan T. Prażkiewicz OCD, Kraków

II. DUSZPASTERSTWO EMIGRACYJNE

Zjawisko migracji nieodłącznie wiąże się z dziejami ludzkości. Znanе było we wszystkich epokach historycznych. Obecnie jednak szczególnie się nasiliło. Jak zauważa Papież Benedykt XVI, „nabrało charakteru (...) strukturalnego, stając się istotną cechą światowego rynku pracy, pod wpływem m.in. tak silnego bodźca, jakim jest globalizacja”¹. Istotnie, mobilność jest wpisana w strukturę globalizacji. Toteż w rozpoczętym nowym stuleciu, wraz z rozwojem procesów globalizacyjnych, będzie się w dalszym ciągu poszerzać. Dlatego Kościół traktuje współczesne migracje jako znak czasu².

Sytuacja osób migrujących do obcych krajów bywa trudna, nierzadko nawet bardzo trudna. Jest ona szczególnie dotkliwa dla migrantów pozbawionych odpowiednich dokumentów, uchodźców, osób szukających azylu. Również emigracja

¹ Benedykt XVI, *Oredzie na XVI Światowy Dzień Migranta i Uchodźcy*, L'Osservatore Romano, wyd. pol. (dalej ORP), 27 (2006) nr 1, s. 4.

² *Tamże*.

zarobkowa często łączy się z tułaczką, zanim znajdzie się pracę i mieszkanie. Przybysze nierzadko są wyzyskiwani przez zorganizowaną przestępczość, a gdy już otrzymają pracę – przez bezwzględnych przedsiębiorców. Tam, gdzie możliwości polepszenia bytu czy nawet przeżycia są bardzo nikłe, rozwija się handel ludźmi, zwłaszcza kobietami i dziećmi. Handlarz oferuje swe „usługi” kobietom i dziewczętom, które nawet nie podejrzewają, że będą wykorzystywane do pracy niewolniczej, a często także zmuszane do prostytucji. W miejscu osiedlenia emigranci przeżywają problemy spowodowane przez bariery kulturowe, społeczne, a czasem nawet religijne. Niemałe trudności powoduje także rozłąka z rodziną, zwłaszcza ze współmałżonkiem, prowadząca niekiedy nawet do zupełnego zerwania więzi małżeńskich.

Będąc znakiem czasu, migracja zawiera Boże wezwanie do przyjęcia przybyszów i solidarności z nimi. Kościół wzywa do tej solidarności wszystkich ludzi. Chrześcijanom przypomina, że „okazywanie życzliwości i solidarności obcokrajowcowi jest nie tylko nakazem zwykłej ludzkiej gościnności, ale także konkretnym obowiązkiem wynikającym z wierności nauczaniu Chrystusa. Dla człowieka wierzącego opiekować się migrantami znaczy dążyć do zapewnienia braciom i siostram przybyłym z daleka należnego miejsca w chrześcijańskich wspólnotach oraz zabiegać o uznanie ludzkich praw każdego z nich”³. Otwarcia się na przyjęcie migrantów oczekuje się zwłaszcza od parafii. Pośród jaskrawych kontrastów społecznych, napięć i wybuchów przemocy parafia jest, jak pisze Jan Paweł II, „znakiem nadziei i braterstwa, (...) stanowi miejsce sprzyjające spotkaniu i wspólnemu działaniu. Chroni przed poczuciem zagrożenia, tworząc przestrzeń zaufania, w której można się uwolnić od własnych lęków”⁴.

Działalność chrześcijan na rzecz migrantów i uchodźców nie może kończyć się na ich gościnnym przyjęciu i solidarnej pomocy w sprawach doczesnych. Jak uczy Jan Paweł II, taka postawa umniejszałaby bogactwo powołania Kościoła, który ma przede wszystkim przekazywać wiarę. „Prawdziwy pasterz, nawet wówczas, gdy musi się zmagać z ogromnymi trudnościami praktycznymi, nigdy nie zapomina, że migranci potrzebują Boga i że wielu z nich szuka Go szczerym sercem. Podobnie jednak jak uczniowie z Emaus, także oni często nie potrafią Go rozpoznać (por. Łk 24, 16). Także im potrzebna jest obecność kogoś, kto wspomagając ich i słuchając, pozwoli im zarazem usłyszeć słowo Boże, rozbudzi nadzieję w ich sercach i doprowadzi do spotkania ze Zmartwychwstałym”⁵.

Migranci są mocno zróżnicowani pod względem religijnym. Toteż działalność Kościoła w ramach ewangelizacji świata migrantów winna przybierać różny

³ Jan Paweł II, *Oredzie na Światowy Dzień Migranta 1998*, ORP 19 (1998) nr 1, s. 12.

⁴ Tenże, *Oredzie na Światowy Dzień Migranta 1999*, ORP 20 (1999) nr 4, s. 9.

⁵ Tenże, *Wiara człowieka powinna działać przez miłość. Oredzie na Światowy Dzień Migranta 1997*, ORP 17 (1996) nr 11-12, s. 4.

kształt, stosownie do potrzeb konkretnych grup i jednostek. Ogólnie biorąc, w odniesieniu do migrantów niechrześcijan właściwym działaniem ze strony Kościoła jest prowadzenie dialogu międzyreligijnego i pierwszej ewangelizacji (głoszenie kerygmatu), a w odniesieniu do migrantów katolików – duszpasterstwo. W obydwóch przypadkach najpierw należy rozpoznać religijne potrzeby przybyszów, a następnie utworzyć odpowiednie struktury pastoralne, zakładając, iż podmiotem tej zbawczej działalności będzie cały Kościół, tj. duchowieństwo i świeccy. W niniejszym opracowaniu, zgodnie z tematem, przedmiotem refleksji będzie duszpasterstwo. Najpierw zwróci się uwagę na teologiczne podstawy i historyczny rozwój duszpasterstwa migrantów, następnie na jego podmiot i struktury organizacyjne, a w końcu wskaże się niektóre formy i metody jego realizacji.

Podstawy i rozwój duszpasterstwa emigracyjnego

W świetle Objawienia Bożego emigracja stanowi istotny element historii zbawienia. Łączy się z jakimś obdarowaniem przez Boga i misją. Abraham na emigrację wysłał sam Bóg: „Wyjdź z twej ziemi rodzinnej i z domu twego ojca do kraju, który ci ukazę” (Rdz 12, 1). Po dojeździe Abrahama do ziemi Kanaan Bóg daje mu tę ziemię na własność i zawiera z nim przymierze. Emigrantami byli patriarchowie Starego Testamentu, wędrujący do Ziemi Obiecanej, z którymi Bóg to przymierze odnowił (Wj 6, 4). Cudzoziemcem był cały naród izraelski przebywający w Egipcie (Pwt 10, 19). Naród ten także później doświadczał wygnania do ziemi obcej i rozproszenia między narodami. Bóg wysłuchał prośb Izraelitów, przebywających w niewoli egipskiej (Wj 2, 24-25) i w niewoli babilońskiej (Ezd 8, 23), a zatem objawił się jako ten, który staje po stronie uciskanych obcokrajowców.

Natomiast w Nowym Testamencie Bóg objawia się w Jezusie Chrystusie, który narodził się w stajni na przedmieściu, „gdyż nie było dla nich miejsca w gospodzie” (Łk 2, 7). Jezus przeżył doświadczenie ucieczki do Egiptu. Gdy rozpoczął życie publiczne, „nie miał miejsca, gdzie by głowę mógł oprzeć” (Mt 8, 20), prosił o gościnę napotkanych ludzi. Do Zacheusza powiedział: „Dziś muszę się zatrzymać w twoim domu” (Łk 19, 5). Utożsamiał się z cudzoziemcem potrzebującym schronienia: „Byłem przybyszem, a przyjęliście Mnie” (Mt 25, 35). Kulminacyjny moment radykalnego doświadczenia losu obcokrajowca stanowi krzyż. Jezus umiera „poza miastem” (Hbr 13, 12), odrzucony przez swój naród. Ale właśnie tam spełniają się Jego prorocze słowa: „A Ja, gdy zostanę nad ziemię wywyższony, przyciągnę wszystkich do siebie” (J 12, 32), i że właśnie przez swoją śmierć rozpocznie On „gromadzić w jedno rozproszone dzieci Boże” (por. J 11, 52). Swoich uczniów Jezus wysłał na emigrację, zlecając im wielką misję: „Idźcie na cały świat i nauczajcie wszystkie narody” (Mt 28, 19). Za wzorem Chrystusa cały Lud

Nowego Przymierza żyje w diasporze (Jk 1, 1), jako przybysz i obcy, nie mający tutaj trwałego mieszkania, ale oczekujący nowego nieba i nowej ziemi (Ap 21, 1).

Duszpasterstwo emigracyjne nawiązuje do opisanej w Biblii opieki religijnej nad Żydami mieszkającymi w diasporze. Deportowanym do niewoli babilońskiej Izraelitom prorok Jeremiasz dał księgę prawa, „aby nie zapomnieli przykazań Pana i aby nie zamąciły się ich myśli, kiedy będą widzieli wizerunki [bóstw] złote i srebrne, a wokoło nich ozdoby” (Mch 2, 1-4, 15-18). Zaś po zakończeniu niewoli zebrał ich Ezdrasz i wezwał do modlitwy i postu w intencji szczęśliwego powrotu do kraju (Ezd 8, 21). Również izraelscy prozelici w diasporze mieli opiekę religijną, o czym świadczyły liczne ich synagogi (Dz 6, 9). Istotną podstawą duszpasterstwa emigracyjnego jest wezwanie Chrystusa do miłowania obcych przybyszów (Mt 25, 35) i nauczania wszystkich narodów (Mt 28, 19) w ich własnym języku (Dz 2, 1-11).

Pierwotnie duszpasterstwo emigracyjne miało charakter opieki charytatywnej nad wędrowcami, którym m.in. wręczano listy polecające, a później także nad chrześcijanami rozproszonymi przez prześladowania. W krótkim jednak czasie poszerzyło się o wymiar pastoralny. Na przykład już w V w. celtyccy uchodźcy z Wysp Brytyjskich mieli w miejscu osiedlenia (Bretania) własną organizację duszpasterską. W VIII w. w Rzymie zakładano dla pielgrzymów i kupców z Frankonii, Saksonii i Fryzji tzw. *scholae peregrinorum*, na które składała się kaplica, hospicjum i cmentarz. Na Wschodzie zakładano podobne do nich *latiniae*, m.in. Karol Wielki założył kościół frankoński w Jerozolimie. Do dalszego rozwoju duszpasterstwa migrantów przyczynił się rozwój kolonizacji, wyprawy krzyżowe oraz handel. Toteż Sobór Lateraneński IV (1215) nakazał organizowanie oddzielnego duszpasterstwa dla ludności różnego języka, obyczajów i obrządku. Nakaz dotyczył zwłaszcza odprawiania dla nich osobnej mszy św. i udzielania im sakramentów św. Nakaz ten papież Grzegorz IX włączył do swych *Dekretów* jako prawo powszechne⁶.

Później, gdy migracje przybrały szerszy rozmiar, troska pasterska o migrantów była podejmowana także oddolnie. Pod koniec XVIII w., w związku z wielką emigracją z Europy do Ameryki, biskupi amerykańscy podjęli decyzję zakładania dla przybyszów parafii personalnych (synod w Baltimore, 1791 r.). Jednocześnie biskupi europejscy, zwłaszcza niemieccy, włoscy i polscy, organizowali pomoc dla wychodźców z kraju. Biskupi niemieccy założyli w 1871 r. Dzieło św. Rafała w celu opieki nad emigrantami katolickimi, które zostało przeschczepione i rozpow szechnione w wielu krajach; bp G. Scalabrini utworzył w 1887 r. Instytut Misjonarzy św. Karola, który wkrótce został przemianowany na zgromadzenie zakonne

⁶ J. Bakalarz, *Emigracyjne duszpasterstwo*, w: R. Łukaszyk i in. (red.), *Encyklopedia Katolicka*, t. IV, Lublin 1983, kol. 948.

(skalabrinianie) oraz Stowarzyszenie Opieki nad Emigrantami Włoskimi (tzw. patronaty); bp G. Bonomelli założył w 1900 r. Dzieło Opieki nad Emigrantami Włoskimi, a G. Cocolo w 1905 r. Towarzystwo Misjonarzy Emigrantów św. Antoniego z Padwy, opiekujące się emigrantami w portach i na statkach. W celu opieki nad emigrantami powstawały w różnych krajach zgromadzenia męskie i żeńskie, seminaria duchowne, stowarzyszenia i instytucje opiekuńcze (domy emigranta, szpitale, przytulki), oświatowe, wydawnicze⁷. W celu prowadzenia duszpasterstwa wśród emigrantów polskich kard. A. Hlond, przy współpracy ks. I. Posadzego, założył w 1932 r. Towarzystwo Chrystusowe, będące zgromadzeniem zakonnym złożonym z księży i braci. Ks. I. Posadzy założył w 1959 r. również analogiczne żeńskie zgromadzenie: Misjonarki Chrystusa Króla dla Polonii Zagranicznej.

Inicjatywy oddolne wspierała Stolica Apostolska. Kongregacja Rozkrzewienia Wiary w 1887 r. wyjaśniła, że katolicycy emigranci i ich dzieci w Stanach Zjednoczonych Ameryki mają prawo wyboru parafii narodowych; papież Leon XIII w 1888 r. listem apostolskim *Quam aerumnosa* wezwał biskupów amerykańskich do opieki nad imigrantami włoskimi⁸, a w 1890 r. również listem apostolskim zobowiązał biskupów włoskich do opieki nad emigrującymi; Pius X w 1911 r. listem apostolskim *Uno degli argomenti* nakazał tworzyć komitety emigracyjne, a w 1912 r. motu proprio *Cum omnes* formalnie erygował przy Kongregacji Konsystorialnej specjalny Urząd Emigracji, zwany też Sekcją Duszpasterstwa Emigracyjnego⁹. Pasterską troskę o przybyszów, obcych i bezdomnych nakazuje Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 r.¹⁰ Kościół troszczył się o wielką rzeszę uciekinierów, wypędzonych i emigrantów w okresie obydwóch wojen światowych. Z inicjatywy abp. G. Montiniego (późniejszego papieża Pawła VI) powstała w 1951 r. Międzynarodowa Komisja Katolicka ds. Migracji, mająca na celu troskę o wielką falę migracji po zakończeniu II wojny światowej. Znaczącym zaś dokumentem z tego okresu była konstytucja apostolska *Exul familia*, wydana przez Piusa XII w 1952 r. Stwierdzała ona, że należy dążyć do zapewnienia migrantom takiej samej opieki, z jakiej korzystają miejscowi chrześcijanie przez dostosowanie do potrzeb katolickich migrantów struktur zwyczajnego duszpasterstwa: ordynariusze miejsca powinni „usiłnie starać się o powierzenie duszpasterstwa nad cudzoziemcami czy imigrantami kapłanom świeckim lub zakonnym danego języka czy narodowości”¹¹. Konstytucja zobowiązywała ordynariuszy miejsca do przekazania

⁷ Tamże.

⁸ *Leonis XIII pontificis acta*, t. 8, s. 380-384.

⁹ Pius X, *Motu proprio Cum omnes* (15 VIII 1912), *Acta Apostolicae Sedis* (dalej AAS), 4/1912, s. 526-527.

¹⁰ *Codex Iuris Canonici* (1917), can. 94; 464; 927; 738, p. 2; 881 p. 1.

¹¹ Pius XII, *Konstytucja Apostolska Exul Familia*, AAS 44/1952, s. 649 n.

duszpasterstwu migrantów kościołów lub kaplic albo umożliwienia korzystania ze świątyń wraz z miejscową ludnością.

Ponieważ zjawisko migracji nadal się rozszerzało, II Sobór Watykański polecił Konferencjom Biskupów i biskupom diecezjalnym, aby specjalną troską otoczyć imigrantów, uchodźców, wygnańców, studiujących za granicą, którzy ze względu na przebywanie poza granicami swojej ojczyzny nie mogą korzystać ze zwyczajnej opieki duszpasterskiej lub całkowicie są jej pozbawieni¹². W kilka lat po zakończeniu Soboru papież Paweł VI wydaje motu proprio *Novae normae de pastoralis migratorum cura* (15 VIII 1969)¹³, a Kongregacja Biskupów obszerną instrukcję *De pastoralis migratorum cura* (22 VIII 1969)¹⁴. W 1970 r. została powołana przez papieża Pawła VI Papieska Komisja ds. Duszpasterstwa Migrantów i Turystów¹⁵. Komisja ta wydała w 1978 r. list okólny: *Chiesa e mobilita umana (Kościół wobec zjawiska ruchliwości ludzkich)*¹⁶, skierowany do Konferencji Biskupów, dotyczący nie tylko migrantów, ale wszystkich ludzi w drodze. W załączeniu do tego dokumentu znajduje się sześć wielojęzycznych instrukcji, odnoszących się do różnych kategorii ludzi będących w drodze. Pierwsza z tych instrukcji: *Pastorale des migrants* – dotyczy migrantów. Papieska Komisja ds. Duszpasterstwa Migrantów i Turystów została konstytucją apostolską *Pastor Bonus* w 1988 r. przekształcona w Papieską Radę ds. Migrantów i Turystów. Rada przejęła te same zadania, które wykonywała Komisja¹⁷. Podzieliła je jednak na kilka sektorów. Wyodrębniła m.in. wydział zajmujący się problematyką pielgrzymowania i turystyki. W 2004 r. Rada wydała obszerną instrukcję *Erga migrantes caritas Christi (Miłość Chrystusa do migrantów)*, w której analizuje najnowsze problemy w świecie migrantów oraz wskazuje na wynikające z nich palące zadania duszpasterskie¹⁸.

Oprócz wymienionych dokumentów, papieże wielokrotnie podejmowali tematykę szeroko rozumianego duszpasterstwa migrantów. Liczba ich wypowiedzi na ten temat w ostatnich dziesięcioleciach znacznie wzrosła. Leon XIII porusza problemy migracji w 19 dokumentach, Pius X – w 26, Benedykt XV – w 24, Pius XI – w 20, Pius XII – w 47, Jan XXIII – w 16, Paweł VI – w 93, Jan Paweł II – w ok. 300¹⁹. Tak liczne dokumenty świadczą o ożywionym zainteresowaniu Kościoła duszpasterstwem emigracyjnym.

¹² Sobór Watykański II, *Dekret Christus Dominus*, nr 18.

¹³ AAS 61/1969, s. 600-603.

¹⁴ *Tamże*, s. 614-643.

¹⁵ Paweł VI, *Motu proprio Apostolicae caritatis* (19 III 1970), AAS 62/1970, s. 193 nn.

¹⁶ AAS 70/1978, s. 357-378.

¹⁷ Jan Paweł II, *Konstytucja apostolska Pastor Bonus* (28 VI 1988), AAS 80/1988, s. 848 nn.

¹⁸ Instrukcja *Erga migrantes caritas Christi* (3 V 2004) jest dostępna na stronach internetowych Stolicy Apostolskiej www.vatican.va

¹⁹ J. Szymański, *Emigracyjne duszpasterstwo*, w: R. Kamiński (red.), *Lexykon teologii pastoralnej*, Lublin 2006, s. 241.

Podmiot i struktury organizacyjne duszpasterstwa emigracyjnego

Organizacja duszpasterstwa emigracyjnego dotyczy trzech zakresów: ogólnokościelnego, krajowego i diecezjalnego. W zakresie ogólnokościelnym duszpasterstwem tym kierują: Kongregacja Biskupów i Kongregacja Kościołów Wschodnich, wspomagane przez wymienioną już Papieską Radę ds. Duszpasterstwa Migrantów i Turystów oraz inne papieskie instytucje. Zaś w poszczególnych krajach odpowiedzialnymi za duszpasterstwo migrantów są Konferencje Biskupów miejsca emigracji oraz miejsca imigracji. Dostosowują one przepisy ogólnokościelne do warunków miejscowych, zakładają pomocnicze instytucje wykonawcze, zwłaszcza Komisje Episkopatu ds. Duszpasterstwa Migrantów, a także tworzą kolegia, specjalne instytuty duszpasterskie, wyszukują i przygotowują duszpasterzy migrantów. W diecezji duszpasterstwem migrantów kierują biskupi krajów ich pochodzenia i zamieszkania. Pomocą biskupom służy specjalny urząd kurii biskupiej i wikariusz biskupi dla duszpasterstwa migrantów, diakoni stali, instytuty zakonne, stowarzyszenia katolickie, grupy laikatu itp.²⁰

Dynamiczny wzrost procesów migracyjnych w dobie przyśpieszonej globalizacji wymaga korekty istniejących struktur duszpasterskich, zwłaszcza na poziomie diecezjalnym. Toteż Jan Paweł II przypomina biskupom, że należy „zatoszczyć się w diecezjach o stworzenie właściwych struktur duszpasterskich dla przyjęcia i otoczenia tych osób [tj. migrantów] odpowiednią troską duszpasterską w zależności od warunków w jakich się znajdują. Potrzeba także wspierać współpracę pomiędzy sąsiadującymi ze sobą diecezjami, aby ta posługa była jak najbardziej skuteczna i kompetentna, a także zapewnić formację kapłanom i świeckim współpracownikom, szczególnie bezinteresownym i gotowym pełnić tę niełatwą służbę, przede wszystkim w odniesieniu do problemów natury prawnej, które mogą pojawić się podczas wprowadzania tych osób w nowy porządek społeczny”²¹. W sytuacji aktualnego znacznego rozproszenia wiernych pochodzących z katolickich Kościołów wschodnich papież przypomina, że „pozostaje obowiązkiem biskupów miejsca, chociaż należą do innego obrządku, być dla wiernych obrządku wschodniego prawdziwymi ojcami, zapewniając im w opiece pasterskiej ochronę specyficznych wartości religijnych i kulturowych, pośród których przyszli na świat i otrzymali początkową formację chrześcijańską”²².

W parafiach duszpasterzami migrantów według norm prawa kanonicznego są przede wszystkim proboszczowie. Już Kodeks z 1917 r. stanowił, że proboszcz z racji swego urzędu jest ściśle zobowiązany do opieki duszpasterskiej nad wszyst-

²⁰ J. Bakalarz, *Emigracyjne duszpasterstwo*, kol. 949.

²¹ *Adhortacja Pastores gregis*, nr 72.

²² *Tamże*.

kimi parafianami²³, czyli wiernymi, którzy na terytorium danej parafii mieszkają na stałe lub czasowo, bądź też są tułaczami²⁴. Zatem norma ta odnosiła się także do migrantów. Wyjęci spod opieki proboszcza parafii terytorialnej są tylko ci imigranci, którzy należą do istniejącej na danym terytorium parafii personalnej, odpowiedniej dla ich grupy etnicznej czy obrządkowej. Do tej fundamentalnej normy nowe elementy wносиła, wspomniana już, konstytucja apostołska *Exul familia*. Ustanawiała ona nową instytucję prawną: misjonarza migrantów, któremu przydzieliła władzę zbliżoną do władzy proboszcza. Sprawowanie duszpasterstwa przez misjonarza nie pozbawia jednak proboszcza władzy nad imigrantami. Również według II Soboru Watykańskiego, proboszcz jest prawdziwym pasterzem powierzonej sobie parafii, przy czym jego duszpasterstwo powinno się rozciągać na wszystkich przebywających w parafii i docierać do wszystkich środowisk²⁵. W prawodawstwie posoborowym znaczące miejsce zajmuje, wymieniona już wyżej, instrukcja Kongregacji Biskupów *De patorali migratorum cura*. Na mocy tego dokumentu za duszpasterstwo migrantów ponosi odpowiedzialność cały Kościół, w tym głównie biskup oraz jego bezpośredni współpracownicy, tj. proboszcz i misjonarz migrantów. Instrukcja podkreśla, że na terenie parafii opieka nad wszystkimi parafianami, a więc także nad migrantami, należy głównie do proboszcza. Także w przypadku obecności misjonarza migrantów na terenie parafii proboszcz nie jest zwolniony z opieki nad nimi²⁶.

Nowy, posoborowy Kodeks Prawa Kanonicznego podtrzymuje wcześniejsze ustalenia prawne dotyczące parafii terytorialnej i obowiązków proboszcza: „Z zasady ogólnej parafia powinna być terytorialna, a więc obejmująca wszystkich wiernych określonego terytorium”²⁷. Proboszcz jest pasterzem wszystkich parafian, a szczególnie troszczy się o cierpiących, wygnańców, migrantów, przeżywających trudności. Obok parafii terytorialnej Kodeks wskazuje dwie wyspecjalizowane instytucje w służbie migrantów. Pierwszą i podstawową jest parafia personalna dla migrantów, występująca w formie parafii obrządkowej, językowej czy narodowościowej. Prawodawca sprzyja obecnie powstawaniu tych parafii: „Gdzie jednak jest to wskazane, należy tworzyć parafie personalne, określone z racji obrządku, języka, narodowości wiernych jakiegoś terytorium, albo z innego jeszcze powodu”²⁸. Parafie personalne zakładane są tam, gdzie grupa emigrantów jest liczna i ma stały charakter. Proboszcz parafii personalnej jest pełnoprawnym pasterzem powierzonych sobie wiernych. Tam natomiast, gdzie parafia personalna nie może

²³ *Codex Iuris Canonici* (1917), can. 464, p. 1

²⁴ *Tamże*, can. 94, p. 1-3.

²⁵ *Dekret Christus Dominus*, nr 18.

²⁶ Kongregacja Biskupów, *De patorali migratorum cura* (22 VIII 1969), nr 30.

²⁷ *Kodeks Prawa Kanonicznego* (1983), kan. 518.

²⁸ *Tamże*.

być utworzona, „należy dla migrantów, wygnańców, uchodźców, koczowników i podróżujących statkami ustanowić, w miarę możliwości, kapelanów”²⁹. Kapelanie są zakładane przez biskupa najczęściej w miejscach migracji czasowej (sezonowej). Kapelana mianuje ordynariusz miejsca. Powierza mu stałą troskę pasterską na wzór władzy proboszczowskiej bądź tylko częściową. Czynnikiem różniącym kompetencje kapelana migrantów jest głównie rodzaj powierzonej mu placówki duszpasterskiej. Do minimum jego kompetencji, według Kodeksu, należy: władza spowiadania wiernych powierzonych jego pieczy, władza głoszenia im słowa Bożego, prawo udzielania im wiatyku i namaszczenia chorych oraz sakramentu bierzmowania tym, którzy znajdują się w niebezpieczeństwie śmierci³⁰. W wykonywaniu swego pasterskiego zadania kapelan powinien utrzymywać należyty kontakt z proboszczem. Jeśli z duszpasterską siedzibą wspólnoty migrantów jest złączony kościół nieparafialny, to kapelanem powinien być rektor tego kościoła, o ile czego innego nie domaga się troska o wspólnotę lub kościoł³¹.

Placówki duszpasterstwa migrantów, oprócz parafii personalnej i kapelanii, organizuje się – na podstawie prawodawstwa specjalnego – również w innych formach, jak: misji duszpasterskiej, wikariatu, parafii terytorialnej powierzonej kapelanowi migrantów i innych. Wśród tych form najbardziej obecnie rozpowszechnioną jest misja duszpasterska. W Europie jest ich ok. 1500³². Swoim zasięgiem terytorialnym misja duszpasterska obejmuje emigrantów jednej lub kilku miejscowości, niekiedy diecezję, a wyjątkowo nawet cały kraj. W Kościołach wschodnich istnieją ponadto diecezje obrządkowe, rozpowszechnione w Argentynie, Brazylii, Francji, Niemczech, Wielkiej Brytanii, Włoszech, a w stanach Zjednoczonych i Kanadzie nawet własne prowincje kościelne³³. Duszpasterstwo emigracyjne stało się zatem działalnością zinstytucjonalizowaną, skierowaną ku wiernym, traktowanym nie tyle jako jednostki, ile raczej jako członkowie szczególnej wspólnoty, potrzebującej odrębnej posługi pasterskiej³⁴.

Zadania i metody duszpasterstwa emigracyjnego

Duszpasterstwem powinno się objąć wszystkich migrantów katolickich, uwzględniając ich indywidualne i społeczne potrzeby w porządku nadprzyrodzonym, a czę-

²⁹ *Tamże*, kan. 568. „Kapelaniem jest kapłan, któremu powierza się przynajmniej częściowo stałą troskę pasterską o jakąś wspólnotę lub specjalny zespół wiernych, wykonywaną zgodnie z postanowieniami prawa powszechnego lub partykularnego”; *tamże*, kan. 564.

³⁰ *Tamże*, kan. 566, p. 1.

³¹ Por. *tamże*, kan. 570.

³² J. Szymański, *Emigracyjne duszpasterstwo*, s. 242.

³³ J. Bakalarz, *Emigracyjne duszpasterstwo*, kol. 949.

³⁴ Por. Jan Paweł II, *Duszpasterstwo migrantów zadaniem współczesnego Kościoła. Orodzie na Światowy Dzień Migranta 2001*, ORP 22 (2001) nr 5, s. 10.

ściowo także w doczesnym. Zadania duszpasterskie ciążyą głównie na Kościele miejsca imigracji, niemniej także Kościół miejsca emigracji nie jest od nich zupełnie wolny. Wspomniana już wyżej instrukcja Kongregacji Biskupów *De pastoralis migratorum cura* nakłada proboszczom miejsca emigracji obowiązek przygotowania wiernych przed ich emigracją. Przygotowanie to winno być dwuetapowe: dalsze i bliższe. Celem pierwszego z nich jest umocnienie emigrantów do zachowania wiary religijnej w obcym środowisku. Można je przeprowadzić w formie katechezy, rekolekcji, nauk stanowych itp. Do szczegółowych zadań na tym etapie należą: pogłębienie wiary emigrantów, by stała się osobistą ich wartością; nauczenie, jak mają przeżywać i praktykować wiarę w środowisku odmiennym od dotychczasowego; kształtowanie zdolności do włączenia się do wspólnoty kościelnej kraju imigracji. Drugi etap, tj. przygotowanie bliższe, ma charakter bardziej praktyczny. Do jego szczegółowych zadań należą: przygotowanie emigrantów od strony psychologicznej na trudności i zagrożenia związane z migracją; umocnienie ich woli do wykonywania praktyk religijnych i obowiązków moralnych; przekazanie informacji o kraju emigracji, zwłaszcza o życiu społecznym i duszpasterstwie; przekazanie adresów do osób i instytucji, które mogłyby ich wesprzeć; przekazanie listu polecającego do proboszcza miejsca imigracji; przekazanie (jeśli to jest wymagane) karty tożsamości kościelnej. Natomiast w czasie trwania migracji do obowiązków proboszcza należy: prowadzić księgi emigrujących; utrzymywać kontakt z emigrantami; składać im, jeśli tworzą większe skupiska, wizytę duszpasterską; utrzymywać kontakt z pozostającymi w kraju rodzinami emigrantów; modlić się z całą parafią za emigrujących, zwłaszcza w Dniu Migranta³⁵.

Obowiązkiem zaś Kościoła miejsca osiedlenia imigrantów jest w pierwszej kolejności życzliwe przyjęcie przybyszów. Do zadań proboszcza parafii, na której terenie zamieszkali, należy stworzenie odpowiedniej atmosfery społecznej, niejako duchowego miejsca dla przybywających imigrantów. W tym celu proboszcz powinien: formować parafian w duchu braterskiej miłości do ludzi innego pochodzenia, kultury i rasy; uwrażliwiać ich na potrzeby ludzi migrujących; pouczać o obowiązkach moralnych względem nich³⁶.

Duszpasterstwo imigrantów dokonuje się na pograniczu dwóch kultur: ojczystej i miejscowej, toteż musi ono korzystać z wartości obu tych kultur. Należy je tak prowadzić, aby wszystkim przybyszom katolickim umożliwić i ułatwić, po upływie stosownego czasu, zintegrowanie z miejscową wspólnotą parafialną. Proces integracji powinien dokonywać się zgodnie z naturalnymi prawami rządzącymi

³⁵ J. Bakalarz, *Obowiązki duszpasterskie proboszcza wobec emigrujących parafian*, *Collectanea Theologica* 45 (1975) f. 4, s. 219-220.

³⁶ Tenże, *Duszpasterska troska miejscowego proboszcza o imigrantów*, *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne* 23 (1976) z. 5, s. 79.

psychicznym i społecznym życiem człowieka, a zatem rozwijać się i dostosowywać do nowej sytuacji na drodze powolnej ewolucji. Można w nim wyróżnić trzy etapy. W pierwszym, zwanym akomodacyjnym, imigranci dostosowują się czysto zewnętrznie do nowego środowiska. W drugim etapie, adaptacyjnym, wchodzą oni w nowe środowisko i nawiązują kontakty, także w sprawach życia kulturalnego i duchowego. W ostatnim etapie integracji imigranci zakorzeniają się w miejscowym środowisku społeczno-kulturowym, osiągając pełną harmonię między kulturą nowej ojczyzny i kulturą swych przodków. Gruntowna integracja dokonuje się zwykle przez wiele pokoleń³⁷.

Do głównych zadań duszpasterstwa imigrantów należy przepowiadanie słowa Bożego (zwłaszcza kazania i katecheza) i posługa liturgiczna, a także opieka społeczna, oświatowa, kulturalna, pomoc w likwidacji dyskryminacji i izolacji imigrantów, obrona ich godności i naturalnych praw. Duszpasterz migrantów (proboszcz, kapelan) winien być do tej posługi odpowiednio przygotowany. Powinien poznać przybyszów, ich kulturę i mentalność oraz warunki ich egzystencji. W pierwszym zwłaszcza okresie niezbędne będzie częste składanie im wizyty duszpasterskiej.

Sprawując duszpasterstwo, należy szanować cechy i wartości etniczne migrantów. Dlatego z jednej strony trzeba wykluczyć jakiegokolwiek naciski zmierzające do asymilacji, a z drugiej uwzględnić w duszpasterstwie elementy etniczne danej grupy migrantów, jak praktyki religijne, zwyczaje, obrzędy itp. W praktyce duszpasterstwo specjalne migrantów powinno obejmować elementy podobne jak w kraju ojczystym. Trzeba im zapewnić kapłana pochodzącego z ich rodzinnego kraju, a przynajmniej mówiącego ich językiem, oraz utworzyć struktury specjalnie dla nich przeznaczone. Język ojczysty należy zachować w nauczaniu, spowiadaniu się, a za pozwoleniem kompetentnej władzy kościelnej także w liturgii. W duszpasterstwie migrantów obowiązują metody duszpasterstwa zwyczajnego, a ponadto metody właściwe dla warunków ich życia: zindywidualizowane, oparte na osobowym i częstym kontakcie duszpasterza z wiernymi, a równocześnie wspólnotowe. Powinno być ono systematyczne, zdolne nieść pomoc katolickim migrantom w trudnym dla nich okresie życia³⁸.

Duszpasterstwo migrantów jest posługą doraźną i tymczasową. Mimo to pomaga nie tylko w zachowaniu wiary, ale stwarza podatny grunt do jej pogłębienia, przeżywania bardziej osobiście i świadczenia o niej własnym życiem. Ustaje ono wówczas, gdy imigranci są już w stanie korzystać ze zwyczajnej posługi kapłanów w parafiach terytorialnych³⁹.

³⁷ Tenże, *Integracja emigrantów według nauczania biskupów polskich*, Collectanea Theologica 56 (1986) f. 1, s. 154.

³⁸ Por. tamże.

³⁹ Tamże.

W dojrzewaniu do korzystania ze zwyczajnego duszpasterstwa walną pomoc mogą świadczyć parafie przyjmujące imigrantów. Parafia, jak przypomina II Sobór Watykański, dostarcza „naocznego przykładu apostołstwa wspólnotowego, gromadząc w jedno wszelkie występujące w jej obrębie różnorakie właściwości i wszczepiając je w powszechność Kościoła”⁴⁰. Parafia jest miejscem spotkania i integracji wszystkich członków wspólnoty. Dzięki niej Boży zamysł powołania wszystkich ludzi do przymierza zawartego w Chrystusie nabiera widzialnego i społecznie określonego kształtu. Istotną rolę w parafii pełnią kapłani. Jak uczy Jan Paweł II, „kapłan, któremu bezpośrednio powierzono opiekę nad imigrantami, powinien stawać się pomostem między różnymi kulturami i mentalnościami”⁴¹. Powinien on mieć świadomość, że pełni posługę prawdziwie misyjną, i to „w taki sposób, w jaki Chrystus włączył się przez swoje wcielenie w pewne społeczne i kulturalne warunki ludzi, wśród których przebywał”⁴². Kapłani są powołani, by być sługami jedności. Powinni oni, z wciąż odnawianym zapałem, starać się każdemu zapewnić należne miejsce w braterskiej wspólnotcie⁴³. Również świeccy parafianie służą jedności, gdy gościnnie przyjmują i życzliwie traktują przybyszów.

Nawiązywanie kontaktów z cudzoziemcem, usuwanie podziałów między ochrzczonymi wychowanymi w różnych kulturach nie jest jakąś uboczną czy zastępczą działalnością parafii, ale jest to „powinność wpisana w jej instytucjonalne zadania”⁴⁴. Aby móc te zadania skutecznie wypełniać, trzeba „ponownie odkryć Ducha, jako Tego, który w toku dziejów buduje Królestwo Boże i przygotowuje jego ostateczne objawienie w Jezusie Chrystusie”⁴⁵.

Przedstawione wyżej zalecenia i postulatory Kościoła są już realizowane. Toteż na zakończenie, tytułem podsumowania, spójrzmy na aktualny etap ich realizacji oczyma Jana Pawła II: „«Kosmopolityczny» charakter Ludu Bożego jest dziś widoczny praktycznie we wszystkich Kościołach partykularnych, ponieważ migracje przekształciły nawet niewielkie i dawniej odosobnione wspólnoty w społeczności pluralistyczne i wielokulturowe. Miejsca, w których jeszcze do niedawna rzadko gościli obcokrajowcy, dziś stały się domem dla ludzi z różnych części świata. Co raz częściej, na przykład, podczas niedzielnej Eucharystii Ewangelia odczytywana jest w językach, których wierni nigdy przedtem nie słyszeli; nadaje to nową wymowę wezwaniu Psalmu: «Chwalcie Pana, wszystkie narody, wysławiajcie Go, wszystkie ludy» (Ps 117, 1). Te wspólnoty mają zatem nowe możliwości doświad-

⁴⁰ *Dekret Apostolicam actuositatem*, nr 10.

⁴¹ Jan Paweł II, *Oreędzie na Światowy Dzień Migranta 1998 r.*, s. 12.

⁴² Sobór Watykański II, *Dekret Ad gentes*, nr 10.

⁴³ Jan Paweł II, *Oreędzie na Światowy Dzień Migranta 1999 r.*, s. 8.

⁴⁴ *Tamże*, s. 8.

⁴⁵ *Tenże*, *Oreędzie na Światowy Dzień Migranta 1998 r.*, s. 13.

czenia katolicyzmu Kościoła – a więc tej cechy, która wyraża jego zasadniczą otwartość na wszystko, co jest dziełem Ducha w każdym narodzie”⁴⁶.

ks. Kazimierz Belch, Radom-Przemysł

III. POLONIA I POLACY W PAŃSTWACH ISLAMU I WŚRÓD MUŻULMANÓW – PROJEKT BADAWCZY

Poniżej przedstawiamy projekt badawczy, zgłoszony przez Eugeniusza Sakowicza w 2007 r. na konkurs ogłoszony przez Ministerstwo Nauki i Informatyzacji. Projekt nie został przyjęty do realizacji, decyzja podjęta została w czerwcu 2008 r. Z racji na ważność i aktualność tematu oraz reprezentatywność problemu, podany został poniżej pełen opis projektu, który może stanowić wskazówki do prac naukowo-badawczych podejmowanych w przyszłości przez zainteresowane osoby czy instytucje.

Streszczenie projektu

Celem projektu jest ukazanie obecności Polonii i Polaków w państwach kultury islamu i wśród mużulmanów w Azji, Afryce i Europie. Przedmiot badań stanowić będzie emigracja historyczna Polaków do państw kultury islamu, a także czasowy ich tam pobyt (np. z racji naukowych czy ekonomicznych). Cezurę czasową pracy naukowo-badawczej wyznaczają daty: 1772 (I rozbiór Polski) – 2010.

Zakres badań będzie wyznaczony przez zasoby kultury polskiej (nauka, oświata, literatura, sztuka i religia) w państwach islamskich, a także polonika w Ziemi Świętej, zarówno z czasów przed powstaniem państwa Izrael, jak również w środowisku mużulmanów po utworzeniu tego państwa oraz w Autonomii Palestyńskiej. Przedmiotem kwerendy będą także nekropolie Polaków w państwach mużulmańskich (np. założone w czasie II wojny światowej polskie cmentarze w Iranie, Kazachstanie i Turkmenistanie). Przedstawione zostaną organizacje oraz instytucje polonijne w świecie islamu. W kwestionariuszu badawczym znajdują się również Polacy w służbie dyplomatycznej oraz ludzie nauki i kultury.

Przedmiotem uwagi będą skupiska polonijne pośród mużulmanów (m.in. w Turcji od XVIII w. oraz w Algierii i Maroko przed II wojną światową), a także pochodźstwo polskie podczas II wojny światowej w kontekście islamskim (na Bliskim

⁴⁶ Tenże, *Przeciw przejawom rasizmu, ksenofobii i skrajnego nacjonalizmu. Orędzie na Światowy Dzień Migranta i Uchodźcy 2003 r.*, ORP 24 (2003) nr 3, s. 4.

Wschodzie i w innych regionach Azji). Przeprowadzi się nadto kwerendę biograficzną m.in.: podróżników, uczonych, misjonarzy i misjonek (ci ostatni nie mogą pośród muzułmanów prowadzić działalności ewangelizacyjnej w sensie ścisłym, ale są od wielu lat zaangażowani np. w szpitalnictwie). Praca ukaże polskie placówki dyplomatyczne w państwach islamskich. Zaprezentuje się też polskie zbiory biblioteczne w tych państwach. Oddzielny temat wyznaczy osoba Jana Pawła II i jego spotkania z islamem i muzułmanami.

Praca stawia sobie za cel zarówno analizę retrospektywną (historyczną), jak i współczesną. Uzyskane wyniki służyć będą promocji dialogu interkulturowego. Mogą być wykorzystane zarówno przez historyków (w tym historyków dyplomacji, nauki, kultury i zakonów), badaczy Polonii w świecie, arabistów, socjologów, etnologów, teologów, duszpasterzy i misjonarzy oraz politologów, polityków, wreszcie – dyplomatów. Materiał zebrany w czasie badań zostanie zaprezentowany jako artykuły encyklopedyczne i hasła w dziele encyklopedycznym pt. *Polonia i Polacy w państwach islamu i wśród muzułmanów*. W encyklopedii tej znajdują się następujące kategorie haseł: państwa, instytucje, wydarzenia, biogramy, zakony. Całość zostanie udokumentowana zdjęciami (w formie dodatku na DVD). W encyklopedii znajdzie się też indeks bio-bibliograficzny w formie elektronicznej. Projekt ma charakter interdyscyplinarny z zakresu takich nauk jak: historia, socjologia i nauki polityczne, etnologia, teologia.

Cel naukowy projektu

Celem programu badawczego jest podjęcie systematycznych studiów nad obecnością Polonii i Polaków w państwach kultury islamu i wśród muzułmanów (w różnych sferach życia publicznego). Stała bądź czasowa obecność Polaków w świecie islamu rozpatrywana będzie w kontekście przemian kulturowych w tych państwach. Uwzględniona zostanie także sytuacja historyczno-kulturowa Polski, która stanowi „tło” tejsze obecności. Podjęta zostanie nadto próba rozpoznania i opisanie wkładu kultury polskiej w kulturę świata islamu, a także zaangażowanie Polaków na polu naukowym, charytatywnym, gospodarczym pośród muzułmanów. Cezurę czasową wyznaczy okres od zaborów (koniec XVIII w.) do czasów obecnych (początek XXI w.). Notabene – bezprecedensowym faktem historycznym jest nieuznanie zaborów przez jedno państwo – muzułmańską Turcję. Z państwem tym związało się wielu Polaków, którzy utworzyli nawet trwałe ośrodki polskości i żywo uczestniczyli w życiu społeczno-politycznym ówczesnego imperium tureckiego. Istnieją również inne, nie mniej interesujące, regiony świata, zdominowane przez islam, w których żywo obecni byli Polacy.

Podjęcie w dzisiejszej Polsce problemu określonego w projekcie uzasadnia praca polskich dyplomatów, uczonych, inżynierów i robotników, misjonarzy (zakonów męskich i żeńskich) w państwach kultury islamu i wśród muzułmanów. Brak jest kompleksowych, całościowych, interdyscyplinarnych badań nad tym tematem. W konsekwencji tego odczuwa się głęboki brak literatury przedmiotu. Właściwie nie ma opracowań encyklopedycznych czy podręcznikowych prezentujących zamierzony temat. Państwa islamu należą do najmniej zbadanych lub w ogóle nie spenetrowanych przez badaczy Polonii.

Znaczenie projektu

Rozwiązanie postawionego problem wniesie niekwestionowany, oryginalny wkład do dorobku naukowego w Polsce z zakresie studiów nad Polonią i Polakami na obczyźnie. Może też być modelowym projektem służącym do podjęcia analogicznych prac naukowo-badawczych i leksykograficznych podejmowanych przez uczonych z innych państw (np. na temat obecności Amerykanów czy Francuzów w świecie islamu).

Istniejący stan wiedzy w zakresie tematu badań

Wyznaczony zakres badań stanowi *novum* w Polskiej nauce. Istnieją wprawdzie opracowania dotyczące polskiej diaspory w Turcji czy na Bałkanach, jak również opisujące pracę polskich franciszkanów w Kustodii Ziemi Świętej przed powstaniem państwa Izrael i później, w tym w Autonomii Palestyńskiej. Nie ma jednak jednego encyklopedycznego dzieła stanowiącego kompendium wiedzy o Polonii i Polakach w świecie islamu. Realizacja tematu przyczyni się do weryfikacji utartych i utrwalonych poglądów na temat islamu. Są one zdominowane przez z natury fałszywe stereotypy. Przygotowane zostanie dzieło zbierające i systematyzujące zdobyte informacje, a przeprowadzona analiza materiału pozwoli na dokonanie syntezy w dziele *Polonia i Polacy w państwach islamu i wśród muzułmanów*, o charakterze encyklopedii (przewodnika encyklopedycznego). Encyklopedia dostarczy nie tylko solidnej, obiektywnej interdyscyplinarnej wiedzy (z zakresu historii, biografistyki, dialogu interkulturowego itd.), ale też będzie cennym przewodnikiem bibliograficznym.

Metodyka badań

I etap

Na pierwszym etapie pracy opracowane zostaną szczegółowo wytyczne dotyczące projektu. Na etapie tym przeprowadzona zostanie kwerenda m.in. w:

1. Archiwum i bibliotece oraz odpowiednich departamentach Ministerstwa Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polski.

2. Archiwum i bibliotece Sejmu i Senatu RP, w tym archiwum odpowiednich instytucji Sejmu i Senatu zajmujących się Polonią.

3. Archiwum Akt Nowych w Warszawie.

4. Archiwum i bibliotece Stowarzyszenia „Wspólnota Polska”.

5. Archiwach zgromadzeń zakonnych i zakonów męskich i żeńskich, których członkowie – Polacy (franciszkanie, karmelici bosci, salezjanie, franciszkanki misjonarki Maryi i inne instytuty życia konsekrowanego) od lat prowadzą działalność wśród muzułmanów.

6. Archiwum i bibliotece Centrum Formacji Misyjnej w Warszawie, która to instytucja od wielu lat przygotowuje polskich misjonarzy i misjonarki udających się na misje, również na Bliski i Daleki Wschód oraz do Afryki, w tym Afryki Północnej zamieszkiwanej przez Arabów.

7. Bibliotekach: Instytutu Orientalistyki (Arabistyki) Uniwersytetu Warszawskiego, Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Bibliotece Narodowej w Warszawie oraz innych akademickich bibliotekach, jak również w bibliotekach seminariów misyjnych zakonów i zgromadzeń zakonnych (m.in. misjonarzy werbistów, misjonarzy oblatów Maryi Niepokalanej itd.).

8. Innych instytucjach państwowych, kościelnych, naukowych (uniwersyteckich) i prywatnych dokumentujących prace z zakresu badań nad Polonią i Polakami w świecie oraz prowadzących prace badawcze, których przedmiotem jest islam.

Na etapie tym przeprowadzone zostaną rozmowy i wywiady z kompetentnymi osobami.

II etap

Drugi etap pracy wyznaczy kwerenda w archiwach ambasad, placówek dyplomatycznych, ośrodkach polonijnych, domach zakonnych i innych instytucji w państwach kultury islamu, gdzie obecni byli i są Polacy. Przeprowadzona zostanie kwerenda w ambasadach Rzeczypospolitej Polskiej w następujących państwach: w Europie – Bośnia-Hercegowina, w Afryce – Algieria, Egipt, Libia, Maroko, w Azji – Afganistan, Indonezja, Irak, Iran, Izrael i Autonomia Palestyńska, Syria, Turcja, Liban, państwa byłego ZSRR i autonomiczne republiki Rosji oraz w innych państwach na tych kontynentach. Okres pobytu w każdym państwie będzie wynosił od 2 do 3 tygodni. Na tym etapie wykonana zostanie dokumentacja fotograficzna (polskie osady, ośrodki i centra polonijne, instytucje dyplomatyczne, domy zakonne, polonika, polskie nekropolie, zabytki itd.).

III etap

Ostatni – trzeci etap pracy, przewidywany na 2010 r. przeznaczony będzie na analizę zebranej dokumentacji, jej uzupełnienie i przygotowanie raportu końcowego. Na tym etapie zebrany materiał zostanie opracowany jako dzieło encyklopedyczne według wcześniej zestawionej listy artykułów encyklopedycznych i haseł. Pierwsza wersja tej listy zostanie przygotowana już na pierwszym etapie pracy, będzie sukcesywnie dalej wzbogacana i ostatecznie zamknięta na ostatnim – trzecim etapie pracy.

Wymierny, udokumentowany efekt podjętego problemu

Wymiernym efektem podjętego problemu będzie dzieło – encyklopedia pt. *Polonia i Polacy w państwach islamu i wśród muzułmanów*. Wyniki badań będą też ogłoszone w innych publikacjach naukowych i popularnonaukowych, a także publicystycznych. Wygłoszone też zostaną referaty na konferencji (konferencjach) naukowych przygotowanych przez kierownika projektu. Praca nad projektem będzie znacząca dla przygotowania przez jego kierownika wykładów na powyższy temat poprowadzonych następnie na Sekcji Religiologii oraz Sekcji Misjologii na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Powstała podczas prac naukowo-badawczych baza źródłowa złożona zostanie w Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP w Warszawie oraz bibliotekach UKSW i KUL. Odpowiednia dokumentacja przekazana zostanie też bibliotece Paris Sorbonne oraz Bibliotece Polskiej w Paryżu (jednym z wykonawców projektu miał być student Sorbony). Praca i jej końcowy efekt – encyklopedia – umożliwi w przyszłości dalsze badania historyczne, socjologiczne, kulturoznawcze i religioznawcze. Całość badań będzie udostępniona w raporcie przedstawionym: prezydentowi RP, Komisji Emigracji i Polaków za Granicą Senatu RP, Sejmowej Komisji Łączności z Polonią i Polakami za Granicą, ministrowi spraw zagranicznych RP, delegatowi Konferencji Episkopatu Polski do Spraw Duszpasterstwa Emigracji.

Wykaz najważniejszej literatury dotyczącej problematyki wniosku

Brzeziński S., *Misjonarze i dyplomaci polscy w Persji w XVII i XVIII wieku*, Potulice 1935.

Bystroń J. S., *Polacy w Ziemi Świętej, Syrii i Egipcie 1147-1914*, Kraków 1930.

Dopierała K., *Emigracja polska w Turcji w XIX i XX*, Lublin 1988.

Dopierała K., *Polska diaspora na Bałkanach – Bułgaria, Jugosławia, Rumunia*, w: A. Walaszek (red.), *Polska diaspora*, Kraków 2001, s. 378-385.

BIULETYN POLONIJNY

Dopierała K., *Polska diaspora w Turcji*, w: A. Walaszek (red.), *Polska diaspora*, Kraków 2001, s. 368-377.

Dopierała K. (red.), *Encyklopedia polskiej emigracji*, t. I-III, Toruń 2003-04.

Draus J., *Oświata i nauka polska na Bliskim i Dalekim Wschodzie 1939-1950*, Lublin 1993.

Dziekan M.M., *Polacy a świat arabski*, „Świat Islamu” 8/2000, s. 15.

Dziekan M.M., *Polacy a świat arabski*, Gdańsk 1998.

Gigilewicz E., *Polonia*, w: *Wielka ilustrowana encyklopedia powszechna*, t. 40/18 (Suplement współczesny), Warszawa 2002, s. 253-288.

Górszczyk M., *Szkice emigracyjne. Rumunia, Iran, Palestyna, Egipt*, Warszawa 1948.

Kapiszewski A., Bożek W., *Polacy i Polonia w krajach arabskich w II połowie XX wieku*, „Przegląd Polonijny” 27(2001) z. 1, s. 29-43.

Karwowski S., *Polacy w Turcji 1848-1851*, Poznań 1913.

Kunert A.K. i in. (red.), *Polacy w Iranie 1942-1945*, t. 1, *Antologia*, Warszawa 2002.

Lewak A., *Dzieje emigracji polskiej w Turcji (1831-1878)*, Warszawa 1935.

Lubaczewski T., *Osadnictwo polskie w Bośni*, Warszawa 1922.

Łątka J.S., *Polacy w Turcji*, Lublin 1980.

Łątka J.S., *Odaliski, poturczeni i uchodźcy: z dziejów Polaków w Turcji*, Kraków 2001.

Magiera J., *Ludność polska w Bośni*, Kraków 1912.

Poniatowski Z., Dziekan M.M., *Islamistyka w Polsce (1945-1990) – bibliografia*, „Signa Temporis. Rocznik Teologiczny Redakcji Naukowej Chrześcijańskiego Instytutu Wydawniczego «Znaki Czasu»” 2(1991) z. 1, s. 143-218.

Reychman J., *Podróżnicy polscy na Bliskim Wschodzie w XIX w.*, Warszawa 1972.

Sakowicz E., *Polacy i Polonia w państwach islamu i wśród muzułmanów – bibliografia*, „Collectanea Theologica” 77(2007) nr 1, s. 175-182.

Szteinke A.J., *Polscy bracia mniejsi w służbie Ziemi Świętej 1342-1995*, Poznań 1999.

Walaszek A. (red.), *Polska diaspora*, Kraków 2001.

Wrocławski K., *Polacy w Bośni, Polacy o Bośni: przewodnik bibliograficzny z komentarzami*, Warszawa 2003.

Wrzesiński W. (red.), *Liczba i rozmieszczenie Polaków w świecie*, t. I-II, Wrocław 1981-85.

oprac. Eugeniusz Sakowicz, Warszawa